

Fejős I. István

NAGY LAJOS: ÍTÉLET A BÜNTETŐPERBEN

A büntetőbírói döntési tevékenység problémái

Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1974

A monográfia egymástól elkülönítve, de összefüggéseiben is tárgyalja a büntetőítélet-alkotási tevékenységét és annak eredményét, a büntetőítéletet.

A munka célja, hogy ezeknek az elemzéseknek alapján állást foglaljon az emberközponitú és szocialista társadalmat védő büntetőeljárás és annak eredménye: a büntetőítélkezés alapvető elméleti kérdéseiben. A felvetett problémákra olyan megoldásokat igyekszik találni, amelyek a gyakorlatban is alkalmazhatók és a büntetőeljárás céljait is szolgálják.

A mű három fejezetre oszlik.

Az első fejezet az ítéletalkotási tevékenység vizsgálatának problémáit tárgyalja.

Ezt a kérdéscsoportot szintén három részre osztva elemzi.

Először az eljárásjogi gondolkodás fejlődését és az esti gyakorlat viszonyát tárgyalja. Az eljárásjogi gondolkodás fejlődésére ható és az ítéletalkotási gyakorlatban felmerülő tényezők az ítéleti döntések kialakulásának egyes szakaszaiban nem egyféléképpen hatnak. Súlyuk, jelentőségük mértéke is különböző. Ezt a nehézséget az író úgy igyekszik megoldani, hogy elsősorban a bűnügyi tudományok által közvetített és az anyagi büntetőjoghoz kapcsolódó tényezőket tekinti át. Majd a műszaki és természettudományi ismeretek felhasználásából adódó kérdéseket, végül pedig a társadalomtudományok és a gondolkodási folyamattal foglalkozó tudományok eredményeinek az ítéltetésre gyakorolt hatását vizsgálja.

A bűnügyi tudományok fejlődése az anyagi büntetőjogot és a perjogot egyaránt állandóan újabb problémák elé állítják. Egyrészt azért, hogy annak a személynek a jogain ne essen csorba, aki ellen eljárást indítottak, másrészt, hogy biztosítsák a bűnüldözés eredményességét is.

Az anyagi büntetőjogi gondolkodásra ható tényező az is, hogy változik a bűnözés struktúrája. Ez azt eredményezi, hogy növekszik a szakértőknek a büntetőperbe való bevonása.

Az eljárási gondolkodás annak a felismerésnek a nyomán fejlődik, hogy a bűncselekmény rendkívül összetett társadalmi jelenség, amelyet igen sok tényező vált ki, s amelyet ezért dinamikájában kell vizsgálni.

Ami a műszaki és természettudományi ismeretek alkalmazását illeti (és annak hatását az eljárási gondolkodás fejlődésére), legáltalánosabb megállapítás, hogy alkalmazásuk az ügyek felderítése, bizonyítása, valamint értékelése terén a büntetőítélkezésben a természettudományos gondolkodás szükségszerű térhódítását jelenti. Általuk a bizonyításban nagyon sokáig uralkodó intuitív elemek visszaszorulnak, miáltal a tapasztalati és racionális elemek nagyobb szerepet kapnak a megismerésben és az értékelésben. Ez egyben új perjogi megoldások kidolgozását tette szükségessé, mert mind nagyobb a feltárási és bizonyítási lehetőségek köre. Ennek folytán egyre több adat mérlegelése, értékelése válik szükségessé.

A társadalomtudományok közül elsősorban a jogszociológiai kutatások hatását vizsgálja. Az eseti büntetőítélkezés szociológiai megközelítése szerint elsősorban azért célszerű, mert az egyedi büntetőítélet létrejöttében számos olyan tényező hat, amely szociológiai jelenséggént is vizsgálható. A perjogi gondolkodás problémakörében ennek folytán egyre nagyobb helyet foglalnak el a bűncselekmény keletkezési okainak, végrehajtási körülményeinek és lehetőségeinek, valamint az elkövető személyiségének, s ezzel kapcsolatban a kiszabott büntetés mével és mértékével összefüggően a büntetés hatásának kérdései.

A társadalomtudomány fejlődése, a megfigyelési és értékelési módszerek eredményei elsősorban az anyagi büntetőjogi gondolkodás fejlődésére hatnak. Eljárásjogi vonatkozásban tehát ezek a hatások csak közvetettek.

Az író részletesen elemzi a gondolkodási folyamatokkal kapcsolatos ismeretek hatását a perjogi gondolkodásra. Elsősorban az igazságügyi pszichológia hatását kutatja, majd megállapítja: „A bíróban a döntés előkészítésével és meghozatalával kapcsolatosan végbemenő pszichikus folyamat kutatása mellett a legfontosabbaknak talán azoknak a kutatásoknak eredményei látszanak, amelyek (...) az elkövető tudatában a bűncselekmény elkövetésével kapcsolatban végbemenő pszichikus folyamatot elemzik, s ennek alapján is keresik azokat a megoldásokat, amelyek segítségével megvalósíthatók a büntetés céljai: az átnevelés és megelőzés. Ennek a folyamatnak a feltárása az ítélezést kialakító bírói gondolkodási folyamat során befolyásolja szinte minden elemi döntés meghozatalát.”

A büntetőítélkezési döntés kialakításában a gondolkodás formáival és tartalmával kapcsolatos szabályokat csak olyan elemekre lehet alkalmazni, amelyek a tényállás-megállapításban a materialista ismeretelmélet szerint igazak: az objektív valóságot objektívan tükrözik. Az egész eljárás során, a döntésben, a tényállás-megállapításnál szintén az „objektív valóságot adekváтан tükröző tényállás-megállapítás — és annak minden

releváns összefüggését — kell a szocialista büntetőeljárásban tekintenünk a döntéseket kialakító gondolkodás alapvető tartalmának.”

A büntetőítélet meghozatalát megelőző gondolkodási folyamatra ható tényezők áttekintése világosan rámutat azokra a nehézségekre, amelyekbe a döntési tevékenység komplex, interdiszciplináris elemzése ütközik. A döntési tevékenység vizsgálati módszerei közül az író a sajátosan jogi elemzésre helyezi a fő hangsúlyt, kiemelve, hogy a büntetőítélet elsősorban perjogi intézmény.

A bírósági ítéletalkotás nagyon összetett, a reproductív gondolkodás bizonyos jellegzetességei mellett elsősorban a gondolkodás minden specifikumának megfelelő problémamegadó gondolkodási folyamata eredménye.

A munka a döntési tevékenységet úgy vizsgálja, hogy az egyes, sajátos döntési részműveleteket, a különböző jellegű döntéseket, a döntések tárgyának, feladatának megfelelően jogi, ismeretelméleti, logikai, lélektani, stb. jelenségként tárgyalja. Hangsúlyozza, hogy a jogalkalmazás logikája hallatlanul nagy terület, melynek még határterületei is bizonytalanok.

A munkában kifejtett álláspont szerint a büntetőítéletet nem egyetlen szillogizmusnak, hanem következtetések, szillogizmusok rendszerének kell tekintenünk.

A második fejezet — A büntetőítélet kialakulási folyamata — a tárgykört három részre bontva tárgyalja.

Az első részben mindjárt leszögezi, hogy az ítéletalkotásnak mint gondolkodási folyamatnak az a sajátossága, hogy az egész ítélkezési tevékenység meghatározott perjogi előírások között történik.

A büntetőítéletnek az a sajátossága, hogy az egyes döntések tartalmát adó kijelentések nem a fogalomalkotás eszközei. Valójában azonban itt is egyrészt konkrét jelenségek, tárgyak, fogalmak, másrészt pedig ismeretelméleti, jogi, pszichikai tények és természeti törvényszerűségek, tények között állapít meg kapcsolatokat és határozza meg ezek jogi következményeit.

Az ítéletalkotási folyamat sok egymásba fonódó mozzanatból, összekapcsolódó műveletsorozatból áll, amely az ítéletalkotási folyamat alapműveleteiből, a döntésekből tevődik össze. A megítélési folyamat részletei, mind pedig ezek a műveletek annyira egymásba kapcsolódnak, hogy azokat egymástól élesen elhatárolni gyakorlatilag nagyon nehéz.

Az ítéletalkotásra nagy hatással van a bíró jogtudata. A bírói döntés lényeges eleme a céltudatosság. Ezen belül a konkrét ügyben a döntési tevékenységet a jogtudat irányítja. Az egész tevékenység során a bíró jogtudata mint általános jogi meggyőződés, mindenekelőtt az objektív igazságra való törekvést jelenti. A jogtudat változó mértékben, de minden érdemi döntésben közrehat. A bíró jogtudatának alapvető eleme a jogi fogalmak, az anyagi és eljárási jogszabályok ismerete, egyszóval a jogismeret.

A megismerési és az elbírálási folyamat során a bíró az általános, a jogi norma tartalma, és az egyes, a konkrét egyedi tény között teremt kapcsolatot. Ehhez a problémához kapcsolódik az ügyretartozás kérdése, amit a szerző részletesen feldolgoz, majd megállapítja: „Az ügyretartozás kérdésének elbírálásánál, az ítélet kialakulása során két sajátosan jogi művelet: egy ténymegállapító és egy jogértelmező művelet kapcsolódik egybe”.

Az ítéletet kialakító gondolkodási folyamat részletei elsősorban úgy vizsgálhatók, mint pszichikus jelenségek. Az ítéleti döntések kialakításának vizsgálatánál abból indul ki, hogy az ítéletalkotás elsősorban problémamegoldó gondolkodási tevékenység, amelyben a megoldandó probléma egy konkrét jelenség feltárása és bebizonyítása, valamint az ahhoz fűződő jogkövetkezmények megállapítása.

Az ítéletalkotás egyben logikus tevékenység is. A formális logika az eseti döntéseknél nem mellőzhető, habár nem elégséges az objektív igazság megismeréséhez. Az ítélet szerkezeti elemeit végső formájukban egy-egy kijelentés, ítélet fejezi ki. Bár lényeges szerkezeti elemek ilyen egyszerű kijelentések formájában fogalmazódnak meg, rendszerint bonyolult műveletek eredményei. Az egyes összetevők sokszor megszámlálhatatlan szillogizmus konklúzióiként jönnek létre.

A következtetés a bírói gondolkodási tevékenység egyik legfontosabb művelete. A megismerési folyamatban a következtetésnek, egy sajátos formája, a bizonyítási következtetés játszik nagy szerepet. A bizonyítási logikában a legáltalánosabb gondolkodási művelet az analízis, szintézis, indukció és dedukció. Nagyon fontos logikai tényező a bírói döntések kialakításában a bizonyítás is.

A megismerésben rendkívüli szerep jutott a bizonyításnak. Annyira fontos szakasza az ítéletalkotási folyamatnak, hogy ismérve volt a történelem folyamán kialakult két alapvető bizonyítási rendszernek: a szabad és a kötött bizonyítási rendszernek.

A döntések kialakításakor a bizonyítási tevékenységekben, amely egymástól eltérő műveletekből áll, nagyon összefonódnak a lélektani, logikai, filozófiai és jogi elemek. A bizonyítás az ésszerű meggyőződést kialakító művelet.

A bizonyítékok bírói értékelése a megismerési folyamatba bekapcsolódó értékelési művelet pszichikai szemszögből elsősorban problémamegoldó gondolkodási művelet. A bizonyítékok értékelése sajátosan bírói tevékenység, összetett jellegű gondolkodási és elhatározási művelet. Jellemzője a latolgató, adatokat egymással összehasonlító műveletek láncolata.

A bizonyító adatok bírói értékelése a tényállás-megállapítás vonatkozásában az ítélethozatalt közvetlenül megelőző analízis-szintetizáló, ellenőrző művelet. Az értékelés nemcsak jogi, hanem elsősorban pszichikai-logikai elemekből álló problémamegoldó gondolkodási művelet. Leglényegesebb alkotóelemei a következők: (a) az összegyűjtött adatok, (b)

mindenoldalú ellenőrzése, (c) az egyes adatok bizonyító erejének analízise, valamint a többi adattal való szintetizálása, (d) az ellentétes következtetésekre alapot adó bizonyító adatok egybevetése és (e) mindezek alapján a bíróság döntése arról, hogy egy adatot tényállás megállapításának alapjául bizonyítékként elfogadjon, illetőleg az ettől eltérő minden más adatot a bizonyítékok köréből kizárjon.

A szerző taglalja az ésszerű meggyőződés kialakulásának kérdését is. Két tényezőt kell kivizsgálni. Az objektívat, a valóságnak a bíró tudatára ható jelenségeit és a szubjektívat vagyis a bíró szubjektív adottságait. Az ésszerű meggyőződés alapja a tudatra ható objektív valóság. Az erről kialakult ésszerű meggyőződés a bizonyíték értékelés-eredményének megfelelő tudati állapotot jelenti. Az ésszerűség továbbá azt is jelenti, hogy a bíróság az objektív valóságban végbement folyamat rekonstruálása céljából felhasznál minden tudományos és tapasztalati eszközt, amellyel a rekonstrukció igazságát be tudja mutatni.

Az ésszerűség mindezek mellett a szubjektív elemek korlátozását vagy éppen kizárását is jelenti. A meggyőződés az ésszerűség szintjén a szubjektív hiedelem színvonaláról az objektív ismeret színvonalára emelkedik. A meggyőződés a bebizonyított ismereteken alapszik, amelyek létrehozák a bíró szilárd nézetét, hogy a tényállás-megállapítás pontos megfelellője a valóságnak.

Az ésszerű jelző perjogi fogalom azt jelenti, hogy a meggyőződés a lefolytatott eljárás során ellenőrzött és megvizsgált olyan bizonyítékok és az azokat egybekapcsoló érvek: a bizonyosság alapján alakult ki, amely általános meggyőző hatást kelt.

A második fejezetben foglalkozik még többek között a büntetés kiszabásának kérdéseivel is, és megállapítja: „... ismerünk több olyan megoldást, amelyek ezt a műveletet bizonyos mértékben mechanizálni törek-szenek, s az eseti ítélkezésnél is számtanilag kidolgozott középértéket alkalmaznak. ... A kérdésben kialakult vita általunk is elfogadható tanulságai szerint a középértéket az eseti ítélkezés vonatkozásában nem lehet egyedüli és közvetlen irányadó szempontnak venni. A döntő kritérium csupán az egyedi ügyekben kiszabott büntetések eredményessége lehet.”

A harmadik fejezet címe: A meghozott ítélet szerkezete.

Ebben a fejezetben többek közt vizsgálja az ítélet igazságosságának, a büntetőítélet tartalmi követelményének kérdését. Felfogása szerint az ítélet igazsága és igazságossága két egymástól elhatárolható fogalom. Az ítélet igazsága az objektív valóság és annak tükröződése közötti viszonyt, adekvátságot jelent. Az igazságosság viszont a legszélesebb értelemben a társadalmi, politikai, jogi intézmények által történetileg adott értékítélet. Az igazság logikai, az igazságosság erkölcsi kategória.

A mű 535 oldal terjedelmű. 860 lábjegyzettel, részletes bibliográfiával, orosz és francia nyelvű tartalmi összefoglalással van ellátva.